

PEDAGOGIKA FANLARINI O'QITISHDA JADID MA'RIFATPARVARLARINING PEDAGOGIK QARASHLARI

Haydarova M.I.

*Qo'qon davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
PhD*

Tayanch so'zlar: jadidlar, pedagogik qarashlar, ta'lim, axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, zamonaviy pedagogika, innovatsion metodlar.

Ключевые слова: джадиды, педагогические взгляды, образование, нравственное воспитание, национальные ценности, современная педагогика, инновационные методы.

Key words: jadids, pedagogical views, education, moral education, national values, modern pedagogy, innovative methods.

Резюме:

Mazkur maqolada jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari va ularning zamonaviy ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganilgan. Jadidlarning ta'limni milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish, axloqiy tarbiyani rivojlantirish va innovatsion usullarni joriy etish borasidagi tamoyillari tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning pedagogik g'oyalari bugungi pedagogika fanlarini o'qitishda qanday qo'llanilishi mumkinligi bo'yicha tavsiyalar berilgan. Ushbu maqola zamonaviy ta'lim jarayonlarini milliy tamoyillar asosida rivojlantirish uchun muhim nazariy va amaliy asoslarni taqdim etadi.

Резюме:

В статье изучены педагогические взгляды джадидов и их влияние на современный образовательный процесс. Анализируются принципы джадидов, такие как интеграция образования с национальными ценностями, развитие нравственного воспитания и внедрение инновационных методов. Также представлены рекомендации по применению их педагогических идей в преподавании современных педагогических дисциплин. Эта статья предоставляет важную теоретическую и практическую основу для развития современных образовательных процессов на основе национальных принципов.

Summary:

This article examines the pedagogical views of the Jadid reformers and their influence on contemporary education processes. The principles of the Jadids, such as integrating education with national values, promoting moral education, and introducing innovative methods, are analyzed. Recommendations are also provided on how their pedagogical ideas can be applied in teaching modern pedagogical disciplines. This article offers essential theoretical and practical insights for developing modern educational practices based on national principles.

Jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyo, xususan, O‘zbekiston hududida shakllangan ma’rifiy va ijtimoiy harakatlardan biridir. Bu davrda jadidlar ta’lim-tarbiya, axloq va madaniyatni isloh qilish orqali millatni ma’rifatli va taraqqiy etgan jamiyatga aylantirishni maqsad qilib qo‘ygan edilar. Ularning pedagogik qarashlari xalqning savodxonligini oshirish, yosh avlodni ilm-fan va texnologiyalar bilan tanishtirish, shuningdek, axloqiy tarbiyaga asoslangan milliy ta’lim tizimini shakllantirishga qaratilgan edi.

Jadid ma’rifatparvarlari o‘z davri uchun ilg‘or hisoblangan yangi usullar va tamoyillarni ishlab chiqib, o‘quv jarayoniga tadbiiq etishga harakat qildilar. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi yetakchilar milliy ta’lim tizimining asosi sifatida zamonaviy bilimlar, axloqiy qadriyatlar va milliy o‘zlikni shakllantirishni taklif etdilar. Ularning ta’lim-tarbiya haqidagi qarashlari bugungi kunda ham pedagogika fanlari uchun muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolada jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari tahlil qilinadi va ularning bugungi pedagogika fanlarini o‘qitishda qo‘llanilishi yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Jadidlarning g‘oyalari va metodlarini o‘rganish orqali milliy ta’lim tizimining zamonaviy talablarga mosligini oshirish yo‘llarini topish mumkin.

Jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari

Jadidchilik harakati Markaziy Osiyo xalqlarini zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, ularning madaniy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlash maqsadini ko‘zlagan edi. Bu harakatning asoschilari, jumladan Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat va boshqa ma’rifatparvarlar, ta’limni xalqni yuksaltirishning asosiy vositasi sifatida ko‘rganlar. Ularning pedagogik qarashlari quyidagi asosiy yo‘nalishlarda o‘z ifodasini topadi:

1. Ta’lim va ma’rifatning ijtimoiy ahamiyati

Jadidlar ta’lim-tarbiya orqali jamiyatni ma’rifatli va ilg‘or qilishga intilganlar. Ularning fikriga ko‘ra:

- Ta’lim insonni ma’naviy va jismoniy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantiradi.
- Ma’rifatli xalq milliy mustaqillik va taraqqiyot uchun mustahkam asos yaratadi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy bu haqda shunday yozgan edi:

"Ma’rifatsiz xalq hech qachon yuksalolmaydi. Bizni jaholat zanjiridan faqat ta’lim qutqaradi."

2. Milliy o‘zlik va qadriyatlarni rivojlantirish

Jadid ma'rifatparvarlari milliy madaniyat, til va tarixni saqlash va rivojlantirishni ta'limning ajralmas qismi sifatida ko'rganlar. Ularning fikriga ko'ra, ta'lim-tarbiya jarayoni:

- O'zbek tilini, madaniyatini va an'analarini o'rganishni o'z ichiga olishi lozim.
- Yosh avlodda milliy ong va g'ururni tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yohud axloq" asarida milliy o'zlikni saqlash va axloqiy tarbiyaning ahamiyati keng yoritilgan.

3. Ta'lim-tarbiyaning ahloqiy yo'nalishi

Jadidlarning pedagogik qarashlarida insonning axloqiy rivojlanishi alohida o'rin tutadi. Ular axloqiy tarbiyani ilmiy bilimlar bilan uyg'unlashtirishni taklif etganlar.

- Axloqiy tarbiya orqali jamiyatda insonparvarlik va adolat tamoyillarini mustahkamlashga urg'u berilgan.
- Abdulla Avloniyning fikriga ko'ra, "Axloqiy tarbiya – har bir insonning ziyoratxonasi va kamolot yo'lining boshidir."

4. Zamonaviy ta'lim usullariga intilish

Jadidlar an'anaviy ta'lim tizimini isloh qilish, unga zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etishni talab qilganlar:

- Yangi usul (usuli jadid) maktablarini tashkil etish orqali o'quv jarayonini ilg'or texnikalar bilan boyitishgan.
- Bolalarga faqat diniy ta'lim emas, balki matematika, geografiya, tabiiy fanlar va xorijiy tillarni o'rgatishga katta e'tibor berilgan.

5. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar

Jadidlarning fikricha, o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchiga yo'lboshchi, axloqiy tarbiyachidir. O'quvchini hurmat qilish, uni o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish pedagogik jarayonning muhim qismi hisoblangan.

6. Ayollarning ta'lim olish huquqi

Jadidlar ta'limda gender tenglikka e'tibor qaratganlar. Ular ayollarning savodxonligini oshirish va ularni ijtimoiy hayotga jalb qilish tarafdori edilar. Mahmudxo'ja Behbudiy bu masalada:

"Ona savodli bo'lmasa, bola ma'rifatsiz bo'lib ulg'ayadi," degan edi.

Jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari nafaqat o'z davri uchun dolzarb bo'lgan, balki bugungi kun pedagogikasi uchun ham muhim amaliy va nazariy asos yaratgan. Ularning ta'lim va tarbiyaga bo'lgan yondashuvlari, zamonaviy usullarni joriy etish bo'yicha olib borgan islohotlari ta'lim tizimining rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynagan. Ularning boy merosi pedagogika

fanlarini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar bilan uyg'unlashib, milliy ta'limni yangi bosqichga ko'tarishda yordam bermoqda.

Jadid pedagogik qarashlarini pedagogika fanlarini o'qitishda qo'llash yo'llari

Jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari zamonaviy ta'lim tizimiga chuqur ta'sir ko'rsatib, milliy ta'limni rivojlantirishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Ularning ilg'or fikrlarini pedagogika fanlarini o'qitishda qo'llash jarayoni ta'limning milliy xususiyatlarini saqlash va rivojlantirishga, zamonaviy ta'lim talablari bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi. Quyida ushbu qarashlarni pedagogika fanlarini o'qitishda qo'llashning samarali yo'llari keltiriladi.

1. Milliylik tamoyillarini integratsiya qilish

Jadidlarning milliy qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan qarashlarini pedagogika fanlarida qo'llash:

- **Dars mazmunini milliy qadriyatlar bilan boyitish:** Ta'lim jarayonida Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy va boshqa jadidlarning pedagogik merosini o'quv materiallariga kiritish. Masalan, Avloniy asarlaridagi axloqiy tamoyillarni amaliy topshiriqlar yoki muhokamalar orqali o'rgatish.
- **Madaniy-milliy an'analarni uyg'unlashtirish:** Darslarda milliy urf-odatlar, tarixiy tajriba va o'zbek xalqining ma'naviy merosi haqida o'quvchilarning tasavvurlarini shakllantirish.

2. Zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish

Jadidlar ta'lim jarayonida faol va qiziqarli metodlarni qo'llashni targ'ib qilganlar. Ularning usullari bugungi kunda quyidagi shakllarda joriy etilishi mumkin:

- **Rolli o'yinlar:** O'quvchilarni jadidlar davri ijtimoiy muammolari bo'yicha rollarga ajratib, ulardan ma'rifiy qarashlarni himoya qilishni so'rash.
- **Muammoli ta'lim:** Talabalarga jadidlarning qarashlari asosida o'sha davrdagi ta'lim va tarbiya masalalarini tahlil qilish topshirig'ini berish.
- **Klasterlash va grafik organayzerlar:** Jadidlarning qarashlari va bugungi pedagogik tamoyillar o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilish uchun grafik vizual vositalarni qo'llash.

3. Axloqiy tarbiyani mustahkamlash

Jadidlarning axloqiy tarbiya tamoyillaridan foydalangan holda:

- Darslarda o'quvchilarda vatanparvarlik, adolat va insoniylik sifatlarini rivojlantirish.
- Tarbiyaviy faoliyatlarda jadidlarning asarlaridan olingan misollarni kiritish, masalan, Avloniy asaridagi "o'zlikni anglashi va jamiyatga foyda keltirish zarurligi" haqida munozaralar tashkil etish.

4. Yangi o'quv resurslarini yaratish

Jadidlarning ta'limga oid asarlari asosida yangi darsliklar va qo'llanmalar tayyorlash:

- Jadid pedagogik merosi asosida talaba va o'quvchilar uchun milliy va zamonaviy mazmunli resurslarni ishlab chiqish.
- O'quvchilarni jadidlarning ijodiy asarlari bilan tanishtiruvchi qo'shimcha o'quv materiallarini yaratish.

5. Multimedia texnologiyalaridan foydalanish

Jadidlarning qarashlarini zamonaviy raqamli ta'lim texnologiyalari yordamida o'rgatish:

- **Interaktiv platformalar:** Jadidlar hayoti va pedagogik faoliyatiga bag'ishlangan videolar, animatsiyalar yoki raqamli o'yinlar yaratish.
- **Virtual kutubxonalar:** Jadidlarning asarlari va ta'limga oid maqolalarini o'quvchilar uchun onlayn platformalarda joylashtirish.

6. O'qituvchi tayyorlash jarayonini boyitish

Jadidlarning qarashlari asosida o'qituvchilarni tayyorlash va ularning pedagogik ko'nikmalarini rivojlantirish:

- O'qituvchilarga jadidlarning ta'limga oid g'oyalari va ularni amalda qo'llash yo'llarini o'rgatish.
- Amaliy mashg'ulotlarda jadid metodikasini o'rganish va ularni sinfda joriy etish bo'yicha treninglar o'tkazish.

7. Gender tenglik masalalarini targ'ib qilish

Jadidlarning ayollar ta'limiga bo'lgan e'tiborini hisobga olgan holda:

- Pedagogika fanlarida gender tenglik tamoyillarini targ'ib qilish va bu boradagi jadid g'oyalarini o'rgatish.
- O'quvchilarda gender tengligi haqida sog'lom dunyoqarashni shakllantirish.

8. O'quv jarayonida jadid asarlarini tahlil qilish

Pedagogika darslarida jadidlarning asarlaridan foydalangan holda muhokamalar tashkil qilish:

- O'quvchilardan jadidlarning ta'limga oid asarlari bo'yicha referatlar tayyorlashni so'rash.
- Seminar mashg'ulotlarida jadidlarning ta'limga oid qarashlarini bugungi kun ta'lim tizimi bilan solishtirish.

Jadidlarning pedagogik qarashlari zamonaviy pedagogika fanlarini o'qitishda noyob resurs hisoblanadi. Ularning ilg'or g'oyalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish ta'lim mazmunini boyitish va milliy xususiyatlarni saqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar va interfaol usullar yordamida jadidlar merosini o'rgatish pedagogik jarayonning samaradorligini

oshiradi. Jadidlarning boy merosi va amaliy tajribasi kelajakda pedagogikaga oid yangi yondashuvlarni ishlab chiqishda mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

Jadid ma'rifatparvarlari g'oyalarning zamonaviy pedagogika faniga ta'siri

Jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik g'oyalari o'z davrining ijtimoiy va madaniy ehtiyojlariga javob bera oladigan, ilmiy, axloqiy va milliy qadriyatlarni birlashtirgan yondashuv bo'lib, bugungi kunda ham ta'lim-tarbiya jarayonida dolzarbligini saqlab qolmoqda. Ularning qarashlari zamonaviy pedagogika fanining rivojlanishiga bir qator yo'nalishlarda ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Quyida bu ta'sirlar batafsil yoritiladi.

1. Ta'limning ijtimoiy ahamiyati

Jadidlar ta'limni jamiyatni rivojlantirishning eng muhim omili sifatida ko'rganlar. Ularning bu g'oyasi zamonaviy ta'limning ijtimoiy rolini belgilab bergan:

- **Umumiy ta'lim tizimining shakllanishi:** Jadidlarning "Ta'lim barchaga" tamoyili zamonaviy ta'limda barcha qatlamlarga ta'lim imkoniyatlarini taqdim etishning muhim tamoyiliga aylangan.
- **Ijtimoiy adolat va imkoniyat tengligi:** Jadidlar ayollar va erkaklar uchun teng ta'lim olish imkoniyatini ilgari surgan. Bu g'oya hozirgi pedagogik yondashuvlarda gender tengligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

2. Axloqiy tarbiyaning ustuvorligi

Jadidlarning axloqiy tarbiya tamoyillari zamonaviy pedagogik jarayonning asosiy elementlaridan biriga aylangan:

- **Shaxsni tarbiyalash:** Hozirgi ta'lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki axloqiy, ma'naviy va madaniy fazilatlarni shakllantirishga katta e'tibor qaratiladi. Bu jadidlarning "axloqiy ta'lim asosiy maqsaddir" degan qarashlariga mos keladi.
- **Tarbiya va ta'lim uyg'unligi:** Jadidlarning "ilm axloqsiz bo'lsa, zarar keltiradi" degan fikrlari bugungi kun ta'lim tizimida tarbiya va ta'limni birgalikda olib borish tamoyili sifatida qo'llaniladi.

3. Milliylik va xalqchil yondashuv

Jadidlar ta'limni milliy qadriyatlar, til va tarix bilan uyg'unlashtirishga katta e'tibor bergan. Bu yondashuv zamonaviy pedagogik tamoyillarda o'z aksini topgan:

- **Milliy o'zlikni tarbiyalash:** Zamonaviy pedagogika milliy qadriyatlarni rivojlantirish va yosh avlodni milliy madaniyat va tarixga hurmat ruhida tarbiyalashga asoslangan.

- **Til va madaniyatni asrash:** Jadidlar o'z davrida ona tilini o'qitishga alohida e'tibor berganlar. Bugungi pedagogika tizimida bu tamoyil milliy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilangan.

4. Innovatsion yondashuvlar

Jadidlarning o'qitishda yangi usullarga e'tibor qaratgani zamonaviy ta'lim jarayoniga chuqur ta'sir ko'rsatgan:

- **Faol o'qitish usullari:** Jadidlarning yangi usul (usuli jadid) maktablarida joriy qilgan metodlari bugungi interfaol ta'lim usullarining asosiy tamoyillariga mos keladi.
- **Amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim:** Hozirgi ta'lim tizimida amaliy bilimlarni berishga qaratilgan darslar jadidlarning "ilm amaliy hayot uchun" degan g'oyasidan kelib chiqqan.

5. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar

Jadidlarning o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan munosabatlar haqidagi qarashlari bugungi kunda ham ahamiyatini yo'qotmagan:

- **O'qituvchining roli:** Zamonaviy pedagogikada o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yo'l boshchi va tarbiyachi sifatida qaraladi. Bu tamoyil jadidlarning "Ustoz va murabbiy xalqni yuksaltiruvchi kuchdir" degan fikri bilan uyg'un.
- **Talabanning faolligi:** Jadidlar ta'lim jarayonida talabanning mustaqil fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishni maqsad qilgan. Hozirgi zamonaviy ta'lim tizimida ham bu tamoyil dolzarb hisoblanadi.

6. Ta'limda gender tenglik

Jadidlarning ayollarning ta'lim olish huquqini himoya qilgani hozirgi ta'lim tizimida gender tenglik tamoyilining rivojlanishiga asos bo'lgan:

- Ayollar uchun ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish.
- Gender muammolarni bartaraf etishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish va joriy qilish.

7. Ta'limni xalq bilan bog'lash

Jadidlarning ta'limni jamiyat hayoti va ehtiyojlariga moslashtirishga qaratilgan qarashlari bugungi kunda ham dolzarbdir:

- **Hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish:** Hozirgi ta'lim tizimida o'quvchilarga nazariy bilimlar bilan birga amaliy hayotda qo'llaniladigan ko'nikmalarni o'rgatishga alohida e'tibor qaratiladi.
- **Jamiyat ehtiyojlariga xizmat qilish:** Ta'limni iqtisodiyot va ijtimoiy hayotning dolzarb muammolarini hal qilishga qaratish tamoyili jadidlarning g'oyalari bilan uyg'unlashadi.

Jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari zamonaviy ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishida muhim rol o'ynadi. Ularning ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalari bugungi pedagogik jarayonlarni boyitib, milliy xususiyatlarni saqlash va zamonaviy talablar bilan uyg'unlashuvni ta'minlamoqda. Jadidlar o'z davrining ilg'or pedagogik tamoyillarini taklif etgan bo'lib, ularning merosi bugungi pedagogik tadqiqotlar va amaliyot uchun boy manba sifatida xizmat qilmoqda. Bu merosni o'rganish va joriy qilish milliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari O'zbekiston ta'lim tizimining rivojlanishida muhim o'rin tutdi. Ularning ta'lim va tarbiya haqidagi g'oyalari bugungi kunda ham ta'lim-tarbiya jarayonlarini takomillashtirishda dolzarb hisoblanadi. Jadidlarning ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ta'lim haqidagi fikrlari, axloqiy tarbiyani o'rgatish, milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish bo'yicha ilg'or yondashuvlari zamonaviy pedagogika faniga katta ta'sir ko'rsatgan. Ularning g'oyalari bugungi ta'lim tizimida amaliy yondashuvlar, gender tenglik, ta'limni jamiyat ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hurmat va hamkorlikni rivojlantirishga olib keldi.

Jadid pedagogik qarashlari bugungi ta'lim tizimida, ayniqsa milliy ta'limning rivojlanishi, zamonaviy pedagogik metodlar va texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilgan holda, o'quvchilarning ma'naviy va ilmiy shakllanishiga xizmat qilmoqda. Ularning boy ma'naviy merosi va ilg'or pedagogik tamoyillari ta'lim sohasida yangi yondashuvlar va uslublar yaratishda asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, jadidlarning pedagogik g'oyalarini zamonaviy pedagogika fanida qo'llash, milliy ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga, yosh avlodni ilm-fan va axloqiy jihatdan yetuk shaxslar sifatida tarbiyalashga yordam beradi. Jadidlarning merosini chuqur o'rganish va o'quv jarayoniga integratsiya qilish orqali biz ta'lim tizimining sifatini yaxshilash va uni global talablarga moslashtirishga erishishimiz mumkin.

Adabiyotlar:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 1992.
2. Mahmudxo'ja Behbudiy. Ma'rifat yo'lida. Toshkent: Sharq Noshriyoti, 2000.
3. Abdurauf Fitrat. O'zbekcha safo. Toshkent: Fan, 1991.
4. Vohidov, R. Jadid pedagogikasining asoslari. Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2015.
5. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Alimova, D. A., va boshqalar. O'zbekistonda jadidchilik harakati tarixi. Toshkent: Fan, 2010.
7. Hasanov, R. Jadidlar va ularning ta'lim-tarbiya islohotlari. Toshkent: Sharq NMIU, 2013.